

O sufixo *-icho/-a*, caracterizador da microtoponimia galega de Zamora

The suffix *-icho/-icha* characterising the place names in the Galician speaking area of Zamora

XOSÉ HENRIQUE COSTAS GONZÁLEZ

Universidade de Vigo

RESUMO. Na zona zamorana de lingua galega é moi sorprendente a abundancia do sufixo *-icho/-icha* na toponimia. Este sufixo tamén forma topónimos no resto do territorio galego, pero de maneira moi ocasional. Porén, na zona galegófona de Zamora a área de extensión de microtopónimos con este sufixo coincide coa histórica área zamorana da lingua galega (As Portelas, Requeixo e Calabor) e axuda a delimitar polo oeste e polo norte a fronteira entre galego zamorano e outras variedades galegas e, sobre todo, polo leste, entre galego e leonés da Seabra. Neste traballo descríbese a área deste sufixo.

Palabras chave: toponimia, Zamora, galego, sufixo.

ABSTRACT. In the Galician-speaking area of the province of Zamora there is a surprisingly wide use of the suffix *-icho/-icha* in place names. This suffix does appear in Galician toponymy, but only very occasionally. However, in Zamora, the area with microtoponyms containing this suffix coincides with that in which Galician has traditionally been used (As Portelas, Requeixo e Calabor), and helps to draw the boundary between Zamoran Galician and other Galician varieties in the west and the north, and between Galician and Sanabrian Leonese in the east. This paper describes the linguistic area of this suffix.

Keywords: place names, Zamora, Galician language, suffix.

Data de recepción: 23-09-2016 • Data de aceptación: 24-11-2016.

1. LIMIAR

Ao nos achegarmos á microtoponimia do territorio galegófono de Zamora, que abrangue os catro concellos das Portelas (Porto, Pías, Lubián e Hermisende) e, na Seabra/Senabria, a metade sur do concello de Requeixo (galegófono ata hai menos de cen anos) e a parroquia ou pedanía de Calabor, no concello leonesófono de Pedralba de la Pradería, non nos chama excesivamente a atención a proliferación de topónimos rematados co sufixo diminutivo *-ico/-ica*, porque este sufixo ten tamén rendemento na fala e na toponimia do oriente de Ourense (por exemplo *finico, fachico, As Searicas*-Viana do Bolo), e moito maior rendemento aínda nos restos de leonés que quedan na Seabra/Senabria (*Los Pradicos, La Portiellica...*), xunto co portugués trasmontano (*S. Joanico, Carabica, As Malhadicas...*) e o mirandés (*La Lhagonica, Las Lhamicas...*). Nos concellos portelaos e xabreses de fala galega temos tamén microtopónimos formados co sufixo *-ico/-ica* como *As Cortiñicas* (Requeixo); *As Malladicas* (Porto); *Os Bidulicos, A Portelica, As Cortiñicas* (Hermisende); *A Malladica, As Maceiricas, A Fontelica* (Lubián) etc¹.

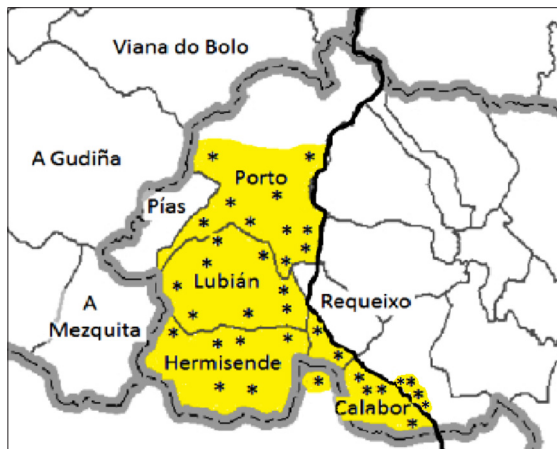
O resto da toponimia sufixada desta zona galegófono ten as terminacións habituais de calquera outra zona do territorio lingüístico galego: en **-iño/-a** (*A Airiña, A Porteliña, As Malladiñas, O Rebordiño, Carnatiño, O Nabaliño...*), en **-elol/-a** (*As Fontelas, Covelas, A Portela, Paradela, A Quintela, O Fradelo, Teixedelo...*), en **-ello/-a** (*As Muradellas, Os Casarells, Nabalellos...*), en **-eiro/-a** (*Cinseiro, Os Laballeiros, A Rigueira*) etc.

Pero o que si abraia é a abondosa presenza do sufixo **-icho/-a** en formas como *A Portelicha* (no concello de Lubián a carón da *Porteliña* e *A Portelica*), *A Portela do Carballedicho, Os Portichos, A Malladicha, O Prado da Campanicha, O Rapadicho* (Calabor-Pedralba), *Os Pradichos, As Travesichas* (Requeixo), *A Canadicha, Os Canichos* (Hermisende), *A Curricha, A Bancicha, A Cortiñicha, A Corcicha,*

¹ Para a consulta da microtoponimia das Portelas de Zamora revisamos *in situ* os catastros de rústica en cada un dos concellos (Porto, Pías, Lubián, Hermisende, Requeixo e Pedralba de la Pradería); ademais, para a microtoponimia desta zona e das áreas veciñas frieiresa (Ourense) e xabresa (Zamora), consultamos os seguintes mapas do Instituto Geográfico Nacional (2007): 228 (I, II, III e IV: A Veiga, Lamalonga, Viana do Bolo e Porto); 229 (II, III e IV: La Baña, Pena Trevinca e S. Ciprián); 266 (I, II, III e IV: Pixeiros, Pías, A Gudiña e Lubián); 267 (I e III: Cobreros e S. Martín de Castañeda); 303 (II e IV: Riós e Vilardevós); 304 (I e II: Chaguazoso e Hermisende); e 305 (I, II e IV: Calabor, Santa Cruz de Abranes e Riomanzanos). Para a toponimia mirandesa consultamos na rede a microtoponimia de Cicuiro xeo-referenciada polo investigador mirandés Alcides Meirinhos (2015) e o Plano de Ordenamento da Terra de Miranda por freguesías accesible na rede no enlace <www.cm-mdouro.pt/pages/163?folder_id=144>.

As Malladichas, A Falgueiricha, O Labeiricho, O Ucedicho, A Regueiricha, As Travesichas, Os Tornichos (Lubián) etc... e así ata máis de dúas dúcias de formas concentradas nesta zona galegófona do noroeste de Zamora, agás no pequeno concello de Pías, onde non temos ningún rexistro de toponimia cos sufixos *-ico/-a* ou *-icho/-a*².

O que máis nos chama a atención é que, en Zamora, fóra da zona galegófona, só achamos algún resto de toponimia co *-icho/-a* (ou *-itsu/-a* nalgúns casos) na aldea leonesófona de Santa Cruz d'Abranes, limítrofe con Calabor: *La Peñicha, Fontanicha, As Urretichas*³, e só atopamos un único exemplo illado con este sufixo na zona trasmontana arraiana de Montesinho: *A Malhadicha* (a escasos quilómetros da fronteira coas Portelas), de maneira que o sufixo **-icho/-a** na microtoponimia portelá e xabresa é un trazo non estritamente exclusivo pero si identificativo do territorio de lingua galega de Zamora, pois non existe no portugués trasmontano e na toponimia leonesa xabresa tampouco se rexistra, agás na devandita aldea de Santa Cruz d'Abranes.

Map. 1. Área onde se concentran os topónimos sufixados en *-icho/-a* (elaboración propia)

² As buscas en documentación antiga de microtopónimos formados co sufixo *-icho/-a* (*TMLGA* e *Catastro de Ensenada*) resultaron infrutuosas, no primeiro caso por non existir ningún rexistro medieval deste tipo de microtopónimos e no segundo caso por non podermos acceder aos forais de leigos destas zonas no devandito Catastro, pois en rede só están publicadas as «Respuestas Generales» <<http://pares.mcu.es/Catastro>>.

³ García López e Boyano Andrés (2001: 67) documentan en Santa Cruz d'Abranes seis topónimos con este sufixo: *Peñicha, Funtanitsa, Malladitsas, Pocitsa, As Urretitsas* e *El Vallitsu*, e catro substantivos sufixados con *-ichu/-itsu*: *gatichu, gurrunitsu, burritsu* e *perritsu*. Estes autores, fóra de Abranes, só rexistran este sufixo na toponimia lubianesa e calaborega, pero tirando os exemplos de Cortés y Vázquez (1954) e Krüger (1925), respectivamente.

2. ALGÚNS REXISTROS DOS SUFIOS E TERMINACIÓNS -ACHO/-A, -ECHO/-A, -ICHO/-A, -OCHO/-A E -UCHO/-A NO LÉXICO, NA ONOMÁSTICA E NA TOPONIMIA GALEGA E PORTUGUESA

No galego actual, de consultarmos por exemplo o *Dicionario de dicionarios da lingua galega* (Santamarina 2006-2013) ou o *Dicionário da Língua Galega* (1995) de Isaac A. Estraviz ou o *Gran Dicionario Xerais da Lingua* (Carballeira Anllo 2009) etc., acharemos ducias de entradas con algún destes sufixos ou terminacións, sobre todo con formas lexicalizadas co sufixo **-icho/-a**: *acevicho, carrapicho, carricha, codicha, cornicho, cornicha, delgadicho, forricha, gobernicho, gorricho, gurricha, manicho, pedicha, policho, porquicho, rabicho, rabiricho, rebiricho, sabidicho, zurricho* etc.; algunhas destas formas son variantes doutras idénticas rematadas en **-echo/-a**: *codecha, cornecho, delgadecho, gorrecho, manecho*... (pero outras non: *bochecha, bolecha, folecho, gordecho, pequeno*...) ou mesmo en **-acho/-a**, **-ucho/-a**: *gurrucha, codacha* etc.

Leite de Vasconcelos (1929: 424) cita unha serie de voces portuguesas formadas cos sufixos **-acho/-a**: *riacho, coiracho, sombracho, fogacho, lobacho* etc.; **-echo/-a**: *melecha, pouquecho, ventrecha*; **-icho/-a**: *rabicho, cornicho, paparicho, escabichar, comichar* etc; **-ocho** e **-ucho/-a**: *cornucho, capucho, gorducho*.

No dicionario Houaiss (2009) da lingua portuguesa aparecen algunhas poucas formas lexicalizadas con estes sufixos (*rabicho, barbicha* etc.) pero de maneira moito máis esporádica ca nos dicionarios galegos. Isto é: temos en galego e en portugués voces formadas con estes sufixos ou terminacións —que denominaremos en conxunto **-V+cho/-a**—, pero temos moitas máis constatacións en galego.

Do mesmo xeito, na microtoponimia galega⁴ temos espallados polo noso territorio apenas unha ducia de exemplos illados de formas rematadas en **-icho/-a** concentrados no suroeste de Pontevedra e no suroeste de Ourense: *A Rabicha* (Fornelos de Montes, A Lama e Vigo), *O Rabicho* (Tomiño), *Peniche* (Vigo e Cangas do Morrazo), *As Cambichas* (Fornelos de Montes), *As Carrapichas* (Fornelos de Montes), *As Zarabichas* (Cerdedo), *A Cagarricha* (Tomiño) e *Os Rabichos* (Calvos de Randín),

⁴ Para a consulta da microtoponimia galega, á parte da páxina oficial da Xunta onde se detalla a toponimia e microtoponimia dos lugares habitados <<http://www.xunta.gal/nomenclator>>, tamén consultamos a base de datos do *Proxecto Toponimia de Galicia* <<http://toponimia.xunta.es/>>, que contén centos de milleiros de microtopónimos de boa parte dos concellos do territorio administrativo galego referidos a lugares non habitados (leiras, muíños, montes, vales, penas, camiños etc.). Alicerzados na base de datos deste *PTG*, establecemos a proporción de topónimos con **-icho/-a** e **-echo/-a** que esbozamos neste traballo.

O Cornicho (Entrimo) e *Os Cornichos* (Entrimo), a maioría deles formados cos substantivos *rabicho* (formado sobre rabo) e *cornicho* (sobre corno), alusivos á forma estreita, alongada e rematada en ángulo por un lado dalgunhas leiras e terreos.

Hai algúns poucos topónimos máis rematados en **-icho/-a** e en **-echo/-a** pero coidamos que corresponden a hipocorísticos ou a alcumes de propietarios (*A Fonte da Melricha, A Pichicha, O Ghavicho, A Horta do Fenderecho, O Muíño do Requecho, O Cabazo do Menecho, O Molín do Melecho, A do Corecho* etc, porque con esta familia de sufixos **-V+cho** é moi común a creación de hipocorísticos populares familiares afectivos. Co sufixo **-icho/-a** só temos rexistrados dous hipocorísticos: *Tanicho* (dos nomes Estanislao e Salustiano) e *(Pe)Picho*, de Xosé, alternando con *(Pe)Pucho*, pois o sufixo **-ucho/-a** é moito máis abundante nos hipocorísticos: *Canducho* (de Cándido), *Gelucho* (de Ángel), *Mucha* (de Carme > Carmucha), *Maruchi* (de María > Mariucha > Maruchiña), *Ricucho* (de Henrique), *Tucho* (de Roberto ou de Alberto), *Lucho* (de Camilo, Emilio ou de Luís > Luisucho), *Milucho* (de Emilio ou Camilo), *Pacucho* (de Francisco > *Paquico > Paco), *Carducho* (de Ricardo), *Mirucho* (de Edelmiro ou Casimiro), *Nucho* (de Celestino, Albino, Lino etc.), *Perucho* (de Pedro, sobre a forma antiga Pero), *Pucho* (de Xosé > Pepe > Pepucho). Tamén hai formacións cos outros sufixos desta familia: *Manecho* (de Manuel), *Gorecho* (de Gregorio > Goro), *Tonecho* (de Antón) ou *Quinocho* (de Xoaquín).

O sufixo **-icho/-a** é raro en galego, pero haino e proporciónalle á palabra ou ben un valor diminutivo e/ou afectivo, ou ben un sentido inferiorativo e/ou desprezativo. É posible que **-icho/-a** non deixe de ser unha variante fonética de **-echo/-a**⁵, á vista das alternancias léxicas vistas máis arriba (*manecho-manicho, gorrecho-gorricho* etc.) e tamén da presenza na microtoponimia de formas como *O Cornecho* (Aranga, Castro de Rei, A Laracha, Paderne e Porto do Son), *Os Cornechos* (Arteixo), *O Currupecho* (Monfero), *O Rabecho* (Castrelo do Val) e *Os Covechos* (Cerdedo e Oia), alternando con *Cornichos, Rabichos* e *Covichos*, onde vemos que volven abundar «cornos» e «rabos», formas estreitas, alongadas e rematadas en ángulo de terreos ou leiras.

⁵ Para García López e Boyano Andrés (2001: 69) o sufixu *-icho* (ou *-itsu*) «no es más que una variante fonética del predominante *-icu* en el leonés de Senabria y Trás-os-Montes», pois, segundo estes autores, está documentada a palatalización do /k/ en contacto con /i/ nestas áreas (Moura Santos 1967:193) e propoñen unha evolución *-icu* > *-itsu* > *-ichu*, da que documentan resultados de todos os tres estadios na toponimia de Sta. Cruz de Abranes, engadindo que por iso no galego calabrego e no leonés xabrés riodonorés o adverbio *eiquí* se pronuncia *eichí*. A nós seméllanos unha explicación pouco convincente, sobre todo porque non achegan máis que contados exemplos desta presumible singular palatalización, e porque en Galicia tamén hai microtopónimos en *-icho/-a* en zonas onde non existe o sufixo *-ico/-a*.

No léxico galego e na toponimia galegas temos exemplos de como unha vogal velar átona en contacto con consoante palatal pode evolucionar a vogal palatal (*Foxón* > *Fixón*, *Olló* > *Illó* etc.), pero no caso dos *-icho/-echo* trátase dunha nada rechamante alternancia de vogais palatais *e-i* diante dunha consoante palatal (*Cornecho-Cornicho*, *Rabecho-Rabicho*, *Covecha-Covicha* etc.), polo que se podería considerar algo máis «normal».

Pouco podemos achegar sobre a distribución territorial do sufixo (ou terminación nalgúns casos) **-icho/-a** nos substantivos e adxectivos porque os dicionarios non fornecen a distribución areal nin outra información sobre a procedencia das entradas, pero semella que está un pouco por todas partes. Mais, pola súa distribución areal podería semellar que os microtopónimos en **-icho/-a** son máis propios de zonas do sur de Galicia (Entrimo, Calvos de Randín, Fornelos de Montes, A Lama, Tomiño, Vigo e, de forma moi abundosa e concentrada, sobre todo na área suroriental ou zamorana), mentres que —*grosso modo*— o sufixo **-echo/-a** na microtoponimia parece máis propio do nor-noroeste do territorio (Arteixo, Aranga, A Laracha, Monfero, Porto do Son etc.), aínda que hai algún exemplo illado de **-echo/-a** tamén no sur do país (Oia, Cerdedo etc.).

O sufixo **-icho/-a** ten unha frecuencia aproximada de aparición en todo o territorio galego de un microtopónimo por cada 300.000, mentres que na área zamorana con este sufixo aparece un microtopónimo por cada 150. Con estas cifras queda sobranceiramente asollada a elevadísima e abraiante taxa de aparición de microtopónimos con este sufixo na área zamorana do territorio lingüístico galego. Este dato non deixaría de ser unha simple curiosidade anecdótica se non fose polo engadido de que este sufixo caracteriza o galego zamorano dentro do galego común e, sobre todo, xebra a grandes trazos o territorio histórico de lingua galega do territorio de lingua leonesa.

Alén diso, o sufixo **-icho/-a** ten unha relativa e esmorecente aparición na fala do galego das Portelas e Calabor, pois aínda é posible rexistralo a carón de *-iño/-a* formando ben substantivos con matiz diminutivo e/ou afectivo (*a rapacicha viña montada nun mulicho*), ben con matiz despectivo e/ou inferiorativo (*comprou un porquicho que non valía un peso*), pero estes usos só os rexistramos en persoas de idade, non en adultos nin moito menos en rapaces ou nenos⁶.

⁶ Krüger (1925) rexistrara a forma *banquicho* en Calabor; Cortés y Vázquez (1954) anotou as formas *policho* e *porquicho* en Lubián; e García López e Boyano Andrés (2005) tamén documentaran formas como *gatichu* ou *burrichu* en Santa Cruz d'Abranes. O certo é que cada vez é máis raro escoitar este sufixo aplicado a substantivos nas falas das Portelas e Calabor, onde é reemplazado case sistematicamente por *-iño/-a*, o xeral do galego, mentres que en Sta. Cruz d'Abranes quen o substitúe é o sufixo *-ico/-a*, o xeral e común do leonés xabrés.

3. OS SUFIXOS EN *-ICHO/-A* NA MICROTAPONIMIA DO GALEGO DE ZAMORA

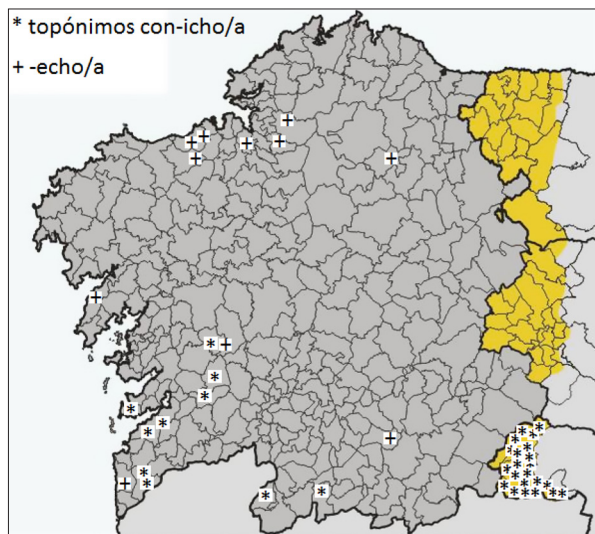
Resumíndomos o dito ata agora, podemos rematar esta nota toponímica dicindo que:

1. Por todo o territorio galegófono os sufixos *-acho/-a*, *-echo/-a*, *-icho/-a*, *-ocho/-a* e *-ucho/-a* achegan un significado de tipo expresivo, íntimo, familiar e afectivo (non pexorativo nin ridiculizante) nos hipocorísticos dos nomes de persoas, de vulgarmos polo enorme rendemento popular que aínda teñen: *Canducho*, *Quinocho*, *Tonecho*, *Carmucha*, *Picho* etc.

2. Asemade, poden apañar un matiz despectivo ou infravalorativo (máis que diminutivo) en substantivos comúns e adxectivos: *delgaducho*, *coiracha*, *cornecho* etc. Agora ben, concretamente o sufixo *-icho/-a* ten escasa ou nula rendibilidade no galego común, agás entre os falantes de idade do galego zamorano (*a rapacicha levaba dous porquichos por aquela leiricha*). No común do resto do territorio galego a meirande parte das formacións con este sufixo están xa lexicalizadas, fosilizadas.

3. Como vemos no map. 2, é moi escasa a súa presenza na toponimia galega (1 microtopónimo en *-icho/-a* por cada 300.000, ou 1 por cada 150.000 se computamos por xunto *-icho/-a* e *-echo/-a* e por iso precisamente é tan rechamante a elevadísima concentración de topónimos rematados en *-icho/-a* na zona zamorana de lingua galega (1 por cada 150).

4. Normalmente, nesta zona os microtopónimos con *-icho/-a* van aparecer no terreo próximos a outros nomes de lugar coas formas base sen sufixar (*A Portelicha* non está moi lonxe da *Portela*, nin *O Ucedicho* moi lonxe do *Ucedo* etc.), e en moita maior abundancia ca outros microtopónimos derivados sobre o mesmo lexema mais

Map. 2 (elaboración propia a partir dun mapa de Ramón Pais Pazos). Marcamos cunha cruz (+) os lugares onde hai topónimos con *-echo/-a* e con asterisco (*) onde os hai con *-icho/-a*. Repárese na concentración intensiva do sufixo *-icho/-a* na área zamorana da lingua galega.

con outros sufixos diminutivos (*-iño/-iña*, *-ico/-ica*), como ben podemos observar no seguinte cadro:

A Canada	A Canadicha		
A Cortiña	A Cortiñicha	As Cortiñicas	
A Falgueira	A Falgueiricha O Falgueiricho		
A Mallada	As Malladichas	A Malladica	
A Portela	A Portelicha	A Portelica	A Porteliña
Os Portos	Os Portichos		
Os Prados	Os Pradichos		
O Rapado	O Rapadicho		
A Regueira	A Regueiricha		
Os Tornos	Os Tornichos O Tornicho		
A Travesa	As Travesichas	A Travesica	
O Ucedo	O Ucedicho		

Nalgunhas poucas ocasións rexistramos só o microtopónimo coa forma sufixada: *O Carballedicho*, *A Corcicha*, *O Labeiricho*, *A Curricha*, *A Bancicha*, *A Campanicha*, *O Poleiricho*, *Os Canichos* etc., sen que teñamos constancia da existencia dun topónimo coa forma base (**O Carballedo*, **A Corza*, **O Labeiro*, **A Curra*, **A Banza*, **A Campana*, **O Poleiro*, **Os Canos*), que seguramente debeu existir (ou existe sen que nós teñamos aínda constancia); é dicir, son moito máis abundantes os microtopónimos cos sufixos con *-icho/-a* ca con outros sufixos diminutivos, boa mostra da vitalidade que outrora debeu ter na fala local e que na actualidade vai camiño de perder.

O autenticamente sorprendente é que (agás no concello de Pías —como xa dixemos—, onde non temos rexistros de topónimos con este sufixo) nos concellos historicamente galegófonos de Zamora (Porto, Lubián, Hermisende, parte sur de Requeixo e pedanía de Calabor, no concello xabrés leonesófono fronteirizo con Portugal de Pedralba de la Pradería) este sufixo é algo máis que habitual, máis ben é o predominante na microtoponimia sufixada. É dicir, esta zona do suroeste galego, a denominada «área zamorana» (Fernández Rei 1990), fronte ás falas dos concellos galegos frieireses veciños (A Veiga, Viana do Bolo, A Gudiña e A Mezquita) caracterízase na toponimia por este trazo sobranceiro, trazo que neste territorio portelao e xabrés tamén marca a fronteira entre os territorios lingüísticos galego e asturleonés

(concellos de S. Justo, Trefacio, Galende, Cobreiros, Requeixo e Pedralba de la Pradería), coa excepción que confirma a regra da aldea leonesófona de Santa Cruz d'Abranes, veciña de Calabor e ambas pertencentes ao concello de Pedralba, que tamén posúe esta característica.

BIBLIOGRAFÍA

- ALONSO ESTRAVIZ, I. (1995): *Dicionário da Língua Galega*. Santiago de Compostela: Edicións Sotelo Blanco [consultable o *Dicionário Eletrónico Estraviz* en rede en <www.estraviz.org>, última consulta 20/09/2016].
- CARBALLEIRA ANLLO, X. M. (coord.) (2009): *Gran Dicionario Xerais da Lingua*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- CASTRO, R. (2016): «Un país de Pininis e Pilochas», *Sermos Galiza* 31/07/2016 [http://www.sermosgaliza.gal/articulo/social/pais-pininis-pilo-chas/2016073019430804_9972.html], última consulta 22/09/2016].
- CORTÉS Y VÁZQUEZ, L. (1954): *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora): toponimia, textos e vocabulario*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- CORTÉS Y VÁZQUEZ, L. (1976): *Leyendas, cuentos y romances de Sanabria: textos leoneses y gallegos*. Salamanca: USAL.
- COSTAS GONZÁLEZ, X.H. (2014): «O galego de Seabra: o calaborés», en X. Gómez Clemente & X. B. Arias Freixedo & G. Durán (eds.): *Sementar para os que veñan. Homenaxe a Camiño Noia*. Vigo: Universidade de Vigo, pp. 337-358.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais.
- GARCÍA LÓPEZ, D. & R. BOYANO ANDRÉS (2005): «Toponimia menor del noroeste de la provincia de Zamora 3: Santa Cruz d'Abranes», *Lletres Asturianas* 79, p. 62-85.
- HOUAISS, A. (2009): *Dicionário Houaiss da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Ed. Objetiva [<http://houaiss.uol.com.br>], última consulta 20/09/2016].
- INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL (2007): *Mapa topográfico nacional de España 1:25.000*. Madrid: Ministerio de Fomento, Dirección General del Instituto Geográfico Nacional.
- KRÜGER, F. (1925): «Mezcla de dialectos», en *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal*. Madrid: Hernando, vol. II, pp. 121-166.
- MARTÍN ÁLVAREZ, J. D. (2004): *Nuevo diccionario de sanabrés*. Zamora: Semuret.

- MEILLET, A. & J. VENDRYES (1948): *Traité de grammaire comparée des langues classiques*. Paris: Champion.
- MEIRINHOS, A. (2015): *Chamadeiros de Cicuiro* [microtoponimia da freguesia mirandesa de Cicuiro xeo-referenciada en <https://www.google.com/maps/d/viewer?ll=41.6421309999999985%2C-6.30683899999999968&spn=0.076971%2C0.102997&hl=pt-PT&oe=UTF8&msa=0&z=12&source=embed&ie=UTF8&mid=1iljd9IQGflTqWVyhflwwJrpUDU>], última consulta 04/11/2016].
- REAL ACADEMIA GALEGA (1990): *Dicionario da lingua galega*. A Coruña: RAG [<http://academia.gal/dicionario#inicio.do>], última consulta 20/09/2016].
- RODRÍGUEZ LAGO, M.ª C. (1974): *Léxico dialectal y costumbres de Porto*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela [tese de licenciatura inédita].
- SANTAMARINA, A. (2006-2013): *Dicionario de dicionarios da lingua galega*, edición en rede no Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo [<http://sli.uvigo.es/DdD>], última consulta 21/09/2016]. Vigo: SLI-TALG-ILG.
- SANTOS, M.ª J. MOURA (1967): *Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes*. Coimbra: Instituto de Estudos Românicos.
- SECO OROSA, A. (2001): «Determinación da fronteira lingüística entre o galego e o leonés nas provincias de León e Zamora», *Revista de Filología Románica* 18, pp. 73-102.
- VACONCELOS, J. LEITE DE (1929): *Opúsculos III*. Lisboa: Imprensa Nacional Casa da Moeda.